

Եւ պատասխանեն միւս բրինչպէս՝ թէ զՀայոց ազգին այնքան հին ազգ լինելն ոչ գիտացաւ:

Յայնժամ ասէ թագաւորն. Ուրեմն առեալ զԱստուածաշունչն քո եւ տարեալ ի Հիֆտլիկն քո այնքան ընթերցցիս, մինչեւ ուսցիս եւ գիտացես բարեպէս եւ ապա եկեսցես: Եւ այսպէս աքսորեցաւ ի Հիֆտլիկն իւր:

Իսկ Թովմաճանն իրրեւ ծանեաւ զաքսորիլ նորին վասն իւր, յերեսս անկեալ ողորճաօք սկսաւ աղերս մատուցանել թագաւորին: Եւ թագաւորն ծիծաղելով ասէր.

— Դու որպէս ուսեալ ես զազգիդ որպիսութիւն, այսպէս եւս եւ նա զնացեալ ուսցի եւ ապա փութով արձակեցից, դու զնա՝ խաղաղութեամբ եւ մի՛ ինչ հոգս անցես ի վերայ նորա:

Եւ Թովմաճանն վերստին երկրպագեալ նմա ըստ արարողութեան Օսմանցոց, եւ արտաքս ընդ Տիւք Շուէզօլին եւ ետ Թովմաճանի զկնի երկուց աւուրց զայն յանձնարարական գիրն որ առ Կոստանդնուպօլսոյ զեսպանն եւ զմիւս թագաւորական ճրիական պարզեւ ի գիրն իւր կնքով որպէս ի վեր անդր եղեալ կայ, տեսցեն եւ հրճուեսցին բարեկամք:

Եւ պալատականք իշխանք, որք բարեկամացան ընդ Թովմաճանին, անպակաս յամենայն աւուր եկեալ առ նա եւ առնուին զնա ի կոռս իւրեանց, եւ տարեալ աստ եւ անդ զբօսնուին. եւ այսպէս ուրախութեամբ եկաց ի Բառիդ զաւուրս 64: Եւ արար եւս զմեծ վաճառ եւս ընդ թագաւորին կենակցելով: Զի ի յիշխանացն եւս էառ զյանձնարարական գիրս աստ եւ անդ. եւ էր ի պատրաստի ելանել ի Բառիդ: Եւ յայնմ վայրի եկն բրինչպէս մի եւ ասէ ցթովմաճանն.

— Յազգէ քումմէ թագաւորի գերեզման մի դոյ ի մեր Սան Սելաստան (Saint Célestin) եկեղեցին ի Բառիդ. կամի՞ս տեսանել զայն:

Ասէ Թովմաճանն.

— Յոյժ սիրով կամիմ տեսանել:

Եւ մտեալ ի կոռսն զնացին ի Սան Սելաստան եւ գտին զգերեզման որ էր Վեցե-

րորդ Լեւոն եւ վերջին թագաւորն Հայոց 1393 թուի Փրկչին, որ եւ Յրանսդերէն գրեալ էր այսպէս «ոչֆս առմէնորում Լէօ Լուզիկան»⁽¹⁾:

Որ եւ ի գիրսն տպեալ ի Մատրաս ի Յակոբէ որդւոյ Աղալամիրին ի 115—117 երեսն գրեալ կայ այս Լէոն թագաւորին ի Բառիդ ամփոփիլն եւ պատմութիւնն: Այլ եւս Զամչեան Հ. Միքայէլ Վարդապետին ի գիրս Պատմութեան Հայոց ի յաղիւսակն Ժամանակագրութեան ի 1393 ամի Փրկչին եղեալ

(1) Թովմաճան յետոյ կտոր մը թուղթի վրայ կ'աւելցնէ. «Ես Թովմաճանս այս կտոր թուղթս Դեկ. մէկ 1769 ի Բառիդ գրեցի թագաւորին գերեզմանին վրայ: Ի Բառիդ սան Սելաստան եկեղեցին մին Հայոց թագաւորի գերեզման կայ որոյ անունն թագաւորին է Լէօ Լուզիկան արմէնօրում ի թւին Գս. ի 1393 ին»:

Ծանօթ. Հրտչիմ. Թերեւս աւելորդ չըլլայ կրկնել հոս, թէ Լեւոն վերջին թագաւոր Հայոց վախճանեցաւ 1393 ի նոյ. 29 ին Փարիզ՝ Tournelle պալատին մէջ, եւ յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ արքայական պատիւներով, եւ համեմատ իր կտակին (զոր ըրած էր 1392 ի Յուլիս 20 ին) մարմինը դրուեցաւ Կեղեցատինեան (Célestins) կրօնաւորներու վանքին եկեղեցւոյն մէջ, աւագ ս. սեղանի քով պատին մէջ հաստատուած սեւ տապանաքով, զամբանին վրայ Լեւոնի հասակին չափով սպիտակ մարմարէ արձանը արքայական թագով ու նշաններով:

1789 ի զաղղիական յեղափոխութեան ատեն բռնաբարուեցաւ ուրիշներուն հետ մեր տարաբախտ թագաւորին դամբանն ալ: Բարեգութ ձեռքեր կրցան փրկել աճիւններէն դատարկուած դամբանը միայն եւ զայն գետեղեցին նախ թանգարանի մը մէջ, յետոյ փոխադրուեցաւ Բառիդ St. Denis աւանին կամ արուարձանին համանուն Ս. Դիոնիսիոս արքայաւանի տաճարին տապանատունը, ուր մինչեւ օրս կը մնայ: Դամբանին վրայ քանդակուած են արքայական նշաններ եւ կայ տապանադիրը. Cy gist Lyon, Roy d'Arménie (Աստ հանգչի Լեւոն, Թագաւոր Հայաստանի). եւ դարձեալ.

Cy gist le très-noble et excellent prince Lyon de Lizingne, quint Roy Latin du royaume d'Arménie, qui rendit l'âme à Dieu à Paris le XXIX jour de novembre, l'an de grâce M.CCCXX e XIII.

III

կայ ի յերրորդ հատորն ուր է պատմութիւնն (364):

Այլ արդ այն իշխանն որ տարեալ եցոյց զգերեզմանն Լեւոն թագաւորին մերոյ, եւ Թովմաճան մեծ շնորհակալութեամբ ուրախ եղեւ ի տան նորա ի նմին աւուր:

Եւ ապա յետ երից աւուրց ել Թովմաճան

ի Բառիդէ 1769 Դեկտեմբեր 4ին տիլիճենցով (կառֆ) եւ ի չորս աւուրս եհաս ի Շալոն, եւ անտի յետ երկուց աւուրց եհաս ի Լիոն, եւ ի Լիոնէ ի յեօթն աւուրս եհաս ի Մարչիլիա: Եւ եկաց անդ զաւուրս 5, եւ անտի նաւակաւ ի յերկուս աւուրս ի Լիվոնոյ Դեկտեմբեր 24ին:

Ա Շ Ն Ա Ն Տ Ե Ր Ե Ի Ն Ե Ր

ԶԱՐԼՍ ՄԵՔԵՅ

Վըրան սաստկաշունչ բուֆին ծփալով
Աշնան խեղճ տերեւ, նիւղէդ բաժնուած,
Թոշնած, չորցած ու հիւծած,
Ո՛ւր կ'երթաս այդպէս...

— Զարաննի հարցափորձ, ես կ'երթամ
Հոն՝ ուր հովերը բիրտ կը բշեն զիս.
Ցամբած, կորած, ագագուն ու մրրկայո՛յց
Կ'երթամ ես հո՛ն, ուր ամէն բան կ'երթայ ու կ'երթա՛յ...

Դառնաշունչ հովերը զիս կը տանին
Համաճայն կամֆին իրենց՝ ամէն սար ու ձոր.
Լաւին ու գէշին մէջէն խլուած ես կ'երթամ
Ճակատագիրդ ինչպէս՝ որ քեզ կը բշէ ...:

Ինծի համար մէկ ամառ
Կամ քեզի վաթսուն,
Ա՛յ, խեղճ մարդ, նոյնպէս կ'ապրինք ես ու դու,
Մինչև երկուքս ալ բիրտ մահուան առջև խոնարհինք:

Ուրե՛մն, այսպէս կ'երթանք միասին:
Թէեւ բախտը քու գերագոյն ըլլայ
Կամ քէ իմինս խոնարհ,
Ճակատագիրը սակայն երկուքուս նոյնպէս.
— Մեռնի՛լ ու մոռցուի՛լ ...

Թրգմ. ամգլիներէմէ

ՍՄՐԳԻՍ ԱՇԾԵԱՆ